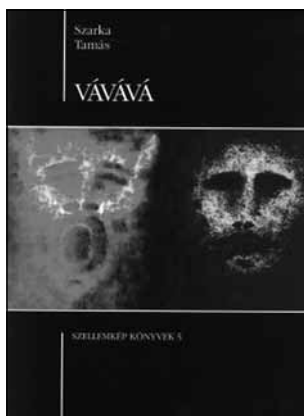

Balázs Géza

„Mérgecs pipacson túl...”, népköltészetben túl...

Szarka Tamás versei

Vajon hány költőnek adatik ma meg, hogy verseit kívülről fűjják, éneklék? Legutóbb talán Bereményi Géza járt így, persze Cseh Tamás jóvoltából, egy nemzedék dúdolta dalait. De – tapasztaltam – a legjobb úton halad efelé Szarka Tamás is, a Ghymes együttes egyik alapítója. Az ő esetében nem is válik szét költő és zenész. A Ghymes-fesztiválokna köszönhetően (2011 júliusában volt a hatodik, második alkalommal Hegymagason, a Szent György-hegy karéjában) a Ghymes-dalok, a Szarka Tamás-versek rajongóinak köre folyamatosan bővül, és valóban, az idej, a koncerthez kapcsolt költői esten sokan tudták továbbmondani a példaként fölhozott sorokat.

Szarka Tamás két eddigi verseskötete, a 2000-es *Vávává* és a 2006-os *Anonymus kérdez* nemcsak a Ghymes-zenék verseit tartalmazza, hanem más önálló költői alkotásokat (pl. néhány novellát) is. Másként mondv: a Szarka-versszövegek önmagukban is megálló költői alkotások. Ahogy a Ghymes-zenék jellege, úgy a versek is nagyon széles, összetett stilisztikai palettát mutatnak fel. Fő vonulatuk talán mégis a népköltészetből való kiindulás, a sokszínű továbbépítés. Fő különlegességük a nyelvi játék – amelyet itt nem neveznék posztmodernnek, de szívesen mondanám népi és modern szürreálnak. Aki átélően belebonyolódik a népköltészetbe, olyan szimbolikus mélységekbe ér, ahonnan már csak egy ugrás a modernség. De egyszerűsítés lenne Szarka Tamás verseit ilyen szűk (népies) skatulyába zárni.

A népköltészeti hatás persze erős: tematikában és motívikában. Ez jelent képszerűséget, zeneiséget, helyzetdal-jelleget, mondhatóságot, dúdolgathatóságot... Hogy több „hatóságot” (mert kedvelt posztmodern nyelvi megoldás) ne emlegessenek. Lássuk a beszédes példát: „Volt nekem egy kecském, tudod-e?...” Az első versszak végig népdal (*Volt nekem egy kecském...*), csak utána íródik tovább. Még mindig inkább népköltészetre rímelő kezdet: „Duna partján nevel-

kedik tulipán, / téged óhajt az én szívem, téged vár.” (*Duna partján*). Az indító sorokat olvasva akár népköltészetnek, köszöntő éneknek is tarthatnánk a következőt: „Három királyok napján / országunknak istápját / köszöntsük énekkel / örvendező versekkel!” A vers népköltészeti eszközei maradnak, a motívumok azonban tágabb teret nyitnak (*Szép jel*). A motívumok között rögtön említünk meg az éjszakát: „Az éjszaka micsoda?” (*Szép jel*), merthogy számos versben szerepel az éjszaka. És a további kapcsolódó motívumok: magány, tájak, állatok, nyílt erotika, sőt szexualitás. Van némi rájátszás Villonra: részben a nyílt erotika szókimondásában, részben a versvégi ajánlásban: tudniillik megszólítja a herceget (*Pásztorok, pásztorok, Az apa éneke*).

Éjszaka után tél. A *Tél* című vers mintha a legszomorúbb Juhász Gyulát idézné: „Nézd, / innen-onnan be-belepózik / a kápolnába az Isten hidege, / s minket nem fűt Jézus nyája, / sem pálinka, semmi remény”. A Szent György-hegy oldalában állva, hallgatva a Ghymes zenéjét, no meg figyelve a versekben futkározó nyelvi játékokat, azért nem tűnik ennyire meghatározónak a borongósság.

A nyilvánvaló (tudományosan: intertextuális) kapcsolódásokon túl mégiscsak eredeti versvilág Szarka Tamásé: leginkább incselkedő, játékos, olykor profán, amely átmenet nélkül vált át gondolatias-tárgyasba, filozofikusba, sőt ontologikusba: „A nagyon öregek / mindig meglátják, / hogy elmozdul / az örökkévaló” (*Az ideiglenesség tudata*).

Nem idegen a népköltészettől sem a metanyelvi játék, hiszen minden stílus ősforrása a népköltészetben van (Csoóri Sándor), de azért ez a metanyelvi reflexió mégis a költészet privilégiuma. Szarka Tamás folyamatos verbális tobzódásban, nyelvi játékban, mondhatnánk kódjátékban, kódvariálásban van.

A nagyvárosi folklórt idézi az értelembővítő széttagolás: Forg a lom (= forgalom). A versbéli poén van címmé emelve: „nyűg a-, forg a lom”. A vers ennél is bonyolultabb, mert nyelvjárási kiejtési könnyítéseket utánoz: hol inetimologikus (oda nem való) hangokat told be, hol ragokat rövidít („Hannyi már a / kárombú”), hol már értelmét veszített szavakkal operál („Nyékem vásom, / élem három”), bonyolultan alliterál, összetett figuraetimológiát gyárt („szívva szív a / szíva szív”), sőt eljut a szógyökök fölfedezéséig („Nyíl, nyél, / nyálatás”), hogy a végén városi szókimondó (vulgáris) szlengben adja meg a poént: „ősz-e szartartás, / kabbebébi bambabát / ő a gyónulás” (*Forg a lom*). A költő zenész a szavakból – mint gyökökből – újabb szavakat sarjaztat vagy inkább sorjáztat: „És ezért most tánc – / és ezért most táncolunk, / és ezért most ránc – / és ezért most ráncolunk / cipőt, szemet – ahogy nevet, s időt”. Ebben a mesteri kapcsolásban elsöre a táncolunk – ráncolunk nem világos, de amint kiegészül a kép a cipő, majd ugrással a szem ráncolásával, a kép átvezet a nevetéshez, majd absztrakcióval az időhöz, elmúláshoz is (*Tánc a hóban*). A vers egyébként talán a legszebb Szarka Tamás-költemény (és Ghymes-szám), megérdemelné, hogy akár kötet cím legyen. Biztos lesz még egyszer best of..., talán akkor.

A szógyök-játéokra rímelő, de már önálló sorolói még: „hull, ha hó-fehére / farára / foróra / ötóra / hatóra” (*Hatóra*), vagy: „s vegyészkedünk belé / megint / teint / koffeint / valamint / nikotint / odakint...” (*A zenekar és a férfiak*).

A *Váuvá* kötet címadó versében összegződik valamennyi nyelvi poénja – talán a poénok sűrűsége tetszett meg a költőnek, s ezért tette címadóvá. A *Váuvá* cím először is abból fakad, hogy vannak a nyelvben egymás után mondott

azonos s kissé nevetséges szótagok: kur-vávává-lik (kurvává válik). Tudjuk, nem írunk olyan verset, hogy: Ádám bátyám, pávát látván, száját tátván: pávává vált. A költészettani humor régi. És a versben így lesz á-mormor-dály (ámor mordály), oly-bábábá-skodik (olybá bábáskodik). A költő nem sejtí, hogy itt a gyermeknyelvi tevenyelv (titkosnyelv) ugyanígy működik, vagyis ha sok hasonlót tesz egymás mellé, az voltaképpen az értelemrejtő szótagismétlés. Illetve további csavarintások, többféle grammatikájú ikerítések: libbenbillenpille, füstöltfecske-fejecske, fiszre-faszra-félre stb. Vannak még olyan íráscsapdák, hogy SZEEP nő (szép, táviratstílus?), illetve informatikai írásmód-játék: FAIR.fi (férfi) – kizárólag azért, hogy az írásmód stilsztikáját is szóba hozzassuk, egyébként öncélúak, fölöslegesek.

Könnyen eshetnének abba a csapdába, hogy Szarka Tamást valamiféle „népiesch” stílusból fakadó folklorizmussal vádoljuk (ahogy az elején már majdnem bele is mentünk), a dolog azonban bonyolultabb. Hiszen a gyakran tetten érhető népiesség mellett azért csak ott van a modern világ mindmegannyi terméke, a tévé, a márkajelzéssel ellátott mosópor, a Trabant, vagy éppen: Bratislava (pl. *Pozsonyi blues*), Svarcenegger. Fel kell hívni a figyelmet a költő teremtő, egyéni szóösszetételeire: csengőcsángó, pléhkirály, vérszabadon, vasbalett, héjavarázs, illetve olyan erőteljes képeire, mint lakkosfarkú fullautó, biznisklasszon repülő sas.

Ha már a repülő sasnál, bűdös sátánnál és a nyakkendős rotweilernél tartunk, meg kell említeni az állatverseket, amelyek – a műfaj története szerint – itt kivétel nélkül parabolák. Például az elütött nyúl kapcsán: „Mert az élő látható, / s a halott láthatatlan” (*A nyúl*), vagy még inkább az Orwellt idéző *Állatfarm*, illetve az akár Hajnóczyt is megidéző *Vágyalku*: „Félnek a szarvasok, / régi joggal itt vadásznak / farkasok”. Az itt felbukkanó: „(sz)áz levágott békejobbot árulok” sor az egyik legdrámaibb kép, gondolat.

Szarka Tamás képszerkesztésére szolgáljon itt egy metafora alaposabb elemzése. A *Rizs rizs Párizs* című versben szerepel ez a versszak: „Elfogyott a társaság, / hány a büszke lány is, könnyezik a Brizolíta, / s mégis pusztul Párizs.” A könnyező Brizolítát, különösen így, nagy kezdőbetűvel valamilyen (könnyező, azaz szent) szobornak gondolnánk. A brizolit azonban – ha utána nézünk – egy cseh gyártmányú csillámló vakolat, vakolóanyag. Vagyis a lány lehányja a falat, ami csillog (könnyezik). A vakolóanyag jelentésű szó aligha kelt bennünk asszociációt, de ha megnézzük a botanikában a briza mediát, magyarul a rezgőfüvet, amelynek népi neve Máriakönyve... akkor erős további jelentést kap a „könnyező Brizolíta”.

A költő felvidéki létéből fakadóan van egy közéleti vonulat is. Ilyen talán a Párizs-csodálat (pl. *Rizs rizs Párizs*), megjelenik a „dinnyehéj-folyó”, Bratislava, s kapcsán: „A hátadon dúdolvá fészkel / egy cseh-szlovák-magyar néger” (*Szerbusz, Bet, Te, s Pé-sta*). A „dinnyehéj” visszatér a *Bárka* című versben, amely népi dallamra írt modern, megkapóan szép, vallomásos Duna-vers: „Áradó Duna hátán, / dinnyehéjből font bárkán / indul emberkölykepár, / emberkölykepár... még ide-oda harcoljunk, / még hegyeket is elhordjunk, / s együtt kéne érkezünk, / tengert éreznünk!” S a közéletiség legfelrazóbb verse az *Éneklő magyarok*: „Itt a tűz, égni kell, / itt az út, járni kell, / hány magyar énekel, / s hány magyar hallgat el!”, tovább is szép, de most nem idézem.

Kétségtelen, hogy némely vers nem megy túl egy pillanatnyi (többnyire szexuális töltésű) nyelvi tréfán: *Matató ének*, *TV* (kicsit izzadság- vagy stílusosan tintaszagú csupa o-vers: „Ómómosóportól porló / monoton kopogó...”), *TV közzjáték*, *A telefonra várva, ami úgyse...* Ez utóbbi vers egy alliterációs játék a cs-vel: csecs, csupasz csipő, „csucsognak csecse becsék / csitulnak csituló Csiták”. Már ez is erőltetett kicsit, de a végső kiazmus a leggyöngébb: „szívem csőcse lék / csőcselék szívem”. S vajon megéri-e az a nyelvi tréfa egy rövid, fölkapott szoknya kapcsán, hogy „világbetegem”? Bár kétségtelenül az egész kép szépen van kibontva. Az sem tudom, hogy a *Viszony* című egyértelmű, alapvető termékenységi szimbólumot mutató képvers vajon megmozgatja-e még a mindent megmutató képi világban érlelődő kamaszokat, poénnak persze jó, Kassák, Petőcz András is rajzol-ír ilyeneket. Néha érzi az ember, hogy az öncélú, erőltetett nyelvi játék ront az összképen, nem ártott volna egy szerkesztő, aki rostál. Talán a versek tíz százaléka jutna erre a sorsra, s ettől fesze-szettek, hangsúlyosabbak lehetnének a kötetek.

Ha ismerjük az adott Ghymes-dalt, aligha tudjuk másként olvasni a verseket, mint dalszöveggként, vagyis énekelni fogjuk (*Királyének*, *Rege*, *Bazsarózsa*, *Tánc a hóban*, *Jézuska kiscsizmája*, *Szárnyaskezű szeretők*, *Duna partján*). A dallam magával rántja a szöveget, a zene legyűri a prózát, és megértünk valamit a zene és a nyelv csodájából, összetartozásából. Csodás érzés ez, rádöbbenünk, hogy a nyelv lehet csak zene is. S ebből fakad, hogy a népköltészetben előforduló szókezdő ismétléseket is nagyon természetesnek vesszük: „maga-magamon”, „mega-megakadt”, „aka-akarom” (*Szárnyaskezű szeretők*) stb. Lehet, hogy a gyerekeknek így is érdemes tanítani a költészetet. (Persze hogy lehet, mit csinált Weöres Sándor?)

Kétségtelen, hogy nagyok az ívek, a szakadékok. A játékos versek átcsapnak filozofikusba, a magas röptű gondolatot tarkón vágja egy nyelvi poén. A költő ars poetikája korántsem népmegváltó, s végtére mégiscsak, minden játék, minden élvezet ellenére: szomorú: „Szeressétek a költőt, / mert a költő bújába / szart aranyoz, / s így bearanyozza napjaink – / hol továbbra se szabadság, / se egyenlőség, / se testvériség” (*Szeressétek*).

(Szarka Tamás: *Vávává*, Budapest, 2000, Szellemkép könyvek, 5. Második kiadás: 2003, 108 oldal; Szarka Tamás: *Anonymus kérdez. Ghymes-zenék versei*, Szenc Bt., Budapest, 2006, 88 oldal. Az írás a 6., Hegymagason megrendezett Ghymes-fesztiválon tartott Szarka Tamás-költői estre való felkészülés során született, 2011. július 9-én.)